

شهرستان اهر

اهر، شهر و مرکز شهرستانی به همین نام در استان آذربایجان شرقی. درباره سبب نام‌گذاری این شهر...



اهر، شهر و مرکز شهرستانی به همین نام در استان آذربایجان شرقی. درباره سبب نام‌گذاری این شهر گفته‌اند: چون در این منطقه درخت اهر (در عربی اهر = ون یا زبان گنجشک) فراوان بوده، شهر به این نام معروف شده است (آندراج؛ هدایت، 130؛ فرهنگ جغرافیایی...، 58/7).

شهرستان اهر: این شهرستان یکی از 16 شهرستان آذربایجان شرقی است که تقریباً در شمال استان و نزدیک مرز جمهوری آذربایجان واقع است (سازمان تقسیمات...، 4-1؛ آمارنامه...، نقشه شهرستان اهر). شهرستان اهر از شمال با شهرستانهای کلیبر و جلفا، از باختر با شهرستان مرند، از جنوب با شهرستانهای شبستر، تبریز و هریس، و از خاور با استان اردبیل همسایه است (سرشماری عمومی، استان، نقشه شهرستان اهر). شهرستان اهر با 521/9، 5 کم 2 مساحت (آمارنامه، 13) از 4 بخش به نامهای مرکزی، خاروانا، ورزقان و هوراند، و مجموعاً 16 دهستان و 442 آبادی دارای سکنه تشکیل شده است (سازمان تقسیمات، 1؛ سرشماری عمومی، استان، پانزده). شهرستان اهر، پیش از این ارسباران (ه م) نامیده می‌شد.

ویژگیهای طبیعی: شهرستان اهر در منطقه کوهستانی ارسباران قرار گرفته که ارتفاعات آن دارای جهتی خاوری - باختری، و قله‌های مرتفع و برفگیر و دره‌های عمیق است (خامچی، 219). از قله‌های مرتفع آن قباخ تپه (814،2 متر)، قازان قلعه (592،2 متر)، چراغلی (550،2 متر) و قوشه‌داغ (150،3 متر) را می‌توان نام برد (فرهنگ جغرافیایی، 55/7؛ جعفری، کوهها...، 57/1 - 58، 189، 386، 387). معادن مس، آهنک، سیلیس و سنگ ساختمانی در این نواحی یافت می‌شود (فرهنگ جغرافیایی، همانجا).

شهرستان اهر جزو حوضه آبریز دریای خزر به شمار می‌آید و رودهای آن به طور عمده در نهایت به ارس می‌ریزند. مهم‌ترین رود آن، اهر چای است که از دامنه خاوری کوه کسبه سرچشمه گرفته، پس از طی 132 کم به رود قره‌سو و نهایتاً به رود ارس می‌ریزد (جعفری، رودها...، 116، 241، 321). رود دائمی کلیبرچای و رودهای فصلی حاجیلر چای و مرز رودچای، دیگر رودهای جاری در شهرستان اهر هستند (همان، 199، 402، 447).

در شهرستان اهر چشمه‌های آب معدنی بسیاری وجود دارند که برخی از آنها عبارتند از: آب معدنی گازدار عربشاه، آب معدنی متعلق، آب معدنی آبریس، آب معدنی مشک عنبر، آب معدنی آستامال و آب‌گرم دره آیش احمد (خامچی، 219، 221). ارتفاعات و دره‌های این نواحی از درختان جنگلی همچون راش، ون، بید و گلابی وحشی و مراتع پوشیده شده است (همو، 219؛ فرهنگ جغرافیایی، همانجا). ویژگیهای طبیعی این نواحی زیستگاه مناسبی برای برخی جانوران و پرندگان مانند خرس، گراز، گرگ، روباه، کبک، بلدرچین و دارکوب، و دوزیستانی مانند سوسمار و لاک‌پشت فراهم آورده است (همانجا).

ویژگیهای اقتصادی - اجتماعی: جمعیت شهرستان اهر بر مبنای سرشماری 1375، 198، 028 نفر (966،37 خانوار) بود که 40/84% از آن ساکن نقاط شهری و 59/08% ساکن نقاط روستایی و بقیه غیر ساکن بوده‌اند (سرشماری عمومی، شهرستان، شانزده).

شهرستان اهر از لحاظ زراعت و دامداری در استان آذربایجان شرقی درخور اهمیت است، و افزون بر آن، صنایع کارگاهی و دستی نیز دارد (فرهنگ جغرافیایی، 56/7). محصولات آن بیشتر گندم، جو، حبوبات، سیب زمینی، پیاز، سیب درختی، انگور و انار است (فرهنگ اقتصادی...، «20/3-20/4»). پرورش گوسفند، بز، گاو، گاو میش، شتر، اسب و نیز طیور و زنبور عسل در این نواحی رایج است. از صنایع عمده کارگاهی شهرستان اهر آردسازی، موزاییک‌سازی، ریسندگی، چوب‌بری، جوراب‌بافی و آجرپزی را می‌توان نام برد. صنایع دستی آن بیشتر قالی‌بافی، گلدوزی و بافندگی است (فرهنگ جغرافیایی، همانجا).

مراعات شهرستان اهر زمستانگاه و تابستانگاه دو ایل قره‌داغ ارسباران و ایل سون است. همچنین طایفه مستقل اینانلو نیز تابستانها را در شهرستان اهر می‌گذرانند (سرشماری اجتماعی...، 17).

از آثار کهن برجای مانده در شهرستان اهر، قلعه‌های نودوز، جوشین، آستامال، سنگ نبشته سقین دل، مسجد خروانق، حمام تاریخی کردشت و بقعه شیخ شهاب‌الدین اهری را می‌توان نام برد (جغرافیا...، 194/1-195). مردم اهر به زبانهای ترکی و فارسی سخن می‌گویند و شیعه دوازده امامی هستند (فرهنگ جغرافیایی، 59/7).

شهر اهر: این شهر که مرکز شهرستان اهر است، در 47 و 4 طول شرقی و 38 و 28 عرض شمالی و در ارتفاع 360، 1 متری از سطح دریا قرار گرفته است. اهر در 120 کیلومتری شمال خاوری تبریز و بر سر راه تبریز به مشکین شهر واقع است. براساس سرشماری 1375، جمعیت شهر 77، 745 نفر (711،15 خانوار) گزارش شده است (سرشماری عمومی، شهرستان، چهل). شهر در منطقه‌ای کوهستانی جای دارد و ارتفاعات قاشق‌داغ (149،3 متر) در جنوب شرقی، بزکش (613،2 متر) در جنوب، و شیور (652،2 متر) در شمال شرقی، آن را در بر گرفته‌اند (فرهنگ جغرافیایی، 57/7). حداکثر دمای آن در تابستان 34 و حداقل آن در زمستان 27- سانتی‌گراد است و میانگین بارش سالانه آن به 310 میلی‌متر می‌رسد (همان، 58/7). رود اهرچای در جنوب شهر در امتداد غربی - شرقی جاری است و علیرضا چای و رنگول چای نیز از غرب شهر، و کیچک چای از میان شهر عبور می‌کنند و شاخه‌های متعدد آن، اهر و زمینهای پیرامون آن را آبیاری می‌کند (همان، 57/7؛ جعفری، رودها، 116، 241، 321). سرزمین اهر دارای گذشته‌ای دور است. سنگ نبشته اورارتویی، بر دامنه کوه زاغی واقع در شمال روستای سقین دل، در نزدیکی اهر (مشکور، 54 - 57) و نیز بقایای دژهای ساسانی در این منطقه (نک: ترابی، 368/2) گواه این ادعاست. در سده‌های نخستین اسلامی، اهر از شهرهای آبادان بر سر راه اردبیل به دیبل بوده است (ابن

حوقل، 333/2). در حدود العالم، اهر قصبة ميمد (ميمند) معرفی شده است (ص 415). در اواخر سده 6 و اوایل سده 7ق، اهر مدتی تختگاه ملوک پیشتکین بود (زامیاور، 296). در دوره صفویه، اهر به سبب وجود بارگاه شیخ شهاب‌الدین اهری در آنجا، مورد توجه شاهان صفوی قرار داشت (اسکندربیک، 682، 757، 921) و مدتی نیز حاکمنشین قره‌داغ شمرده می‌شد (مرگان، 403/1؛ نفیسی، 131/2). در دوره فاجاریه و جنگ نخست ایران با روسیه (1218 - 1228ق/1803-1813م)، اهر مدتی مرکز فرماندهی عباس میرزا برضد قوای روسیه بود (قوزانلو، 64). در شهریور 1320ش، شهر اهر و شهرهای دیگر آذربایجان، مورد حمله هوایی نیروهای شوروی قرار گرفت و عده‌ای از مردم اهر در این حمله، کشته شدند (خاماچی، 218).